

УДК 821.161.2-312.3.09"191"М.Коцюбинський:[39:639]
(477.85/.87)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.01.152>

**ВІДОБРАЖЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ ГУЦУЛІВ У ПОВІСТІ
МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
«ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»
(на основі порівняння з «Гуцульщиною»
Володимира Шухевича)**

Андрий КАРПЕНКО
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2005-1169>
кандидат історичних наук, вчитель української
мови та літератури СЗШ № 55 м. Львова,
вул. Степана Бандери, 91, 79013, м. Львів, Україна,
e-mail: andriykarpenko91@ukr.net

Дослідження етнографічних основ літературних творів є одним із важливих напрямів народознавства, що розвивається у багатьох країнах світу. Такі студії не лише дозволяють ствердити реалістичну складову художніх творів, а й дають можливість під час їх екранізації якнайкраще відтворити культурні реалії. Уже це засвідчує актуальність теми пропонованої статті, метою якої є комплексна порівняльна характеристика етнографізмів, присвячених господарським заняттям гуцулів, з повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та відповідних матеріалів з праці Володимира Шухевича «Гуцульщина».

Об'єктом дослідження є повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», а предметом — особливості зображення письменником господарських занять гуцулів, зокрема його відповідність реаліям їхньої традиційно-побутової культури (що уможливує встановити порівняльний аналіз тексту художнього твору з інформацією з етнографічної праці В. Шухевича).

Територіальні межі дослідження охоплюють галицьку частину Гуцульщини як етнографічного району України.

Методологічну основу дослідження становлять дотримання принципу історизму та компаративний метод.

Ключові слова: Михайло Коцюбинський, «Тіні забутих предків», «Гуцульщина» Володимира Шухевича, гуцули, полонинське господарство, збирання цукру.

Andrii KARPENKO

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2005-1169>

Candidate of Sciences in History,

Ukrainian language and literature teacher,

Secondary General Education School № 55

of the city of Lviv,

91, Stepana Bandery Str., 79013, Lviv, Ukraine,

e-mail: andriykarpenko91@ukr.net

**REFLECTION OF HUTSUL'S ECONOMIC
ACTIVITY IN THE STORY
OF MYCHAILO KOTSYUBYNSKY
«SHADOWS OF FORGOTTEN ANCESTORS»
(based on a comparison with Volodymyr Shukhevych's
«Hutsulshchyna»)**

The study of ethnographic foundations of literary works is one of the important areas of ethnography, which is developing in many countries around the world. Such studies not only allow to assert the realistic component of works of literature, but also provide an opportunity to reproduce cultural realities in the best possible way during their film adaptations.

This already testifies to the *relevance* of the topic of the proposed article, the *purpose* of which is a comprehensive comparative characterization of ethnographisms devoted to Hutsul economic activities, from Mychailo Kotsyubynsky story «Shadows of Forgotten Ancestors» and relevant materials from Volodymyr Shukhevych's work «Hutsulshchyna».

The *object* of research is M. Kotsyubynsky's story «Shadows of Forgotten Ancestors», and the *subject* — the peculiarities of the writer's image of Hutsul economic activities, in particular, its relevance to the realities of their traditional culture (which allows to establish a comparative analysis of the text with ethnographic work of V. Shukhevych).

In view of the above, the *methodological basis* of the study are compliance with the principle of historicism and the comparative method.

The *territorial boundaries* of the study cover the Galician part of the Hutsul land as an ethnographic region of Ukraine.

In *conclusion*, it is stated that in M. Kotsyubynsky's story «Shadows of Forgotten Ancestors» the economic activities of the Hutsuls are reflected quite well, as they are a kind of background for the development of story lines.

The writer focused on livestock, in particular, Polonyn economy. The vast majority of the ethnographic realities mentioned by M. Kotsyubynsky echo the details (both in terms of terminology and subject matter) with the text of V. Shukhevych's «Hutsulshchyna». This suggests that the work of the ethnographer was one of the source bases of the story «Shadows of Forgotten Ancestors».

Keywords: Mykhailo Kotsyubynsky, «Shadows of Forgotten Ancestors», «Hutsulshchyna» by Volodymyr Shukhevych, Hutsuls, Polonyn farm, gathering.

Вступ. Гуцульська тематика цікавила та продовжує цікавити не лише народознавців, а й представників культури, зокрема письменників і художників. Й це не дивно, позаяк традиційно-побутова культура гуцулів — надзвичайно колоритна й містить чимало архаїзмів. Зважаючи на вплив творів художньої літератури та мистецтва на формування уявлень про ту чи іншу культурну реалію серед загалу, *актуальним* є дослідження ступеня вірогідності у відображенні літераторами та митцями явищ народної культури гуцулів.

Зважаючи на висловлене, *метою* пропонованої статті є аналіз матеріалів про господарські заняття гуцулів, наведених в одному з найвідоміших творів української літератури — повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». Для здійснення цього аналізу за наукову (етнографічну) основу взято працю Володимира Шухевича «Гуцульщина».

Об'єктом дослідження є повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», а *предметом* — специфіка зображення цим письменником господарських занять гуцулів, зокрема, його відповідність реаліям народної культури автохтонів Гуцульського краю (на основі порівняння фрагментів тексту повісті з матеріалами, зафіксованими В. Шухевичем).

Методологічною основою дослідження є компаративний (порівняльний) метод. Крім цього, важливим є дотримання принципу історизму.

Територіальними межами дослідження, зважаючи на відображені у повісті М. Коцюбинського та в праці В. Шухевича терени, є галицька частина Гуцульщини.

Стан висвітлення теми. На початку ХХ ст. світ побачили дві видатні пам'ятки, присвячені Гуцульському краю, — народознавча праця В. Шухевича «Гуцульщина» [1—9] та повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» [10; 11]. Поза сумнівом, що саме вони стали символічними для сприйняття Гуцульщини в Україні та світі. Попри це, у працях багатьох авторів можна знайти інформацію, що під час змалювання традиційно-побутової культури гуцулів М. Коцюбинський допустив неточності [12, с. 28]. На жаль, у виданнях творів письменника примітки та коментарі до «Тіней забутих предків» (включно з покликами, зробленими самим автором) є доволі стислими [13—16] та не відображають усього багатоманіття зображених у повісті етнографічних реалій.

Тож уважаємо, що підтвердити / спростувати зазначені твердження про допущені М. Коцюбинським з народознавчого погляду хиби можна лише зіставивши етнографічні сюжети «Тіней забутих предків» із інформацією наукових досліджень, присвячених гуцулам, передусім, з праці В. Шухевича «Гуцульщина».

Низку аспектів з діяльності М. Коцюбинського на ниві народознавства та використання фольклорно-етнографічних матеріалів і сюжетів у його творах дослідили Микола Грицюта [17], Василь Циганюк та Юрій Гуменюк [18], Лідія Козар [19; 20], Марія Москаленко [21], Наталія Логвіненко [22], Павло Регрут [23]. Натомість характеристиці господарських занять гуцулів у праці В. Шухевича присвячено окрему увагу в нашому дисертаційному дослідженні [24]. Зокрема, на основі аналізу праць провідних народознавців-карпатознавців другої половини ХХ — початку ХХІ ст., які використовували «Гуцульщину» як джерело (серед них — Мар'ян Мандибур [25], Михайло Тиводар, Степан Павлюк, Михайло Глушко [26—32]), ми спробували простежити, наскільки достовірно В. Шухевич у своїй праці відобразив особливості господарства гуцулів.

Основна частина. У нашій статті, основними джерелами для якої є «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського і «Гуцульщина» В. Шухевича, для покликань на них ми використали третій том семитомного видання творів письменника [13] та нове однотомне репринтне перевидання праці народознавця [33] (тому в покликаннях на «Гуцульщину» наводимо пагінацію саме за цим виданням, наскрізну для всіх частин праці В. Шухевича).

Отже, однією з етнографічних тем, які представлені у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», є господарські заняття гуцулів. Письменник не міг не заторкнутися їм, позаяк господарські заняття визначають побут населення, який є тлом розгортання сюжету твору.

В основі господарства гуцулів було скотарство. М. Коцюбинський писав: «Тепер він (Іван. — А. К.) вже мав обов'язки — його послали пасти корови. Гнав в ліс своїх жовтаню та голубаню» [13, с. 180]. Докладнішу інформацію про позаполонинський випас худоби (зокрема у лісах) на Гуцульщині знаходимо у В. Шухевича: «Корови і воли пасуть

чередами; корови на полях — не зарослих рівнинах, у лісах ріжками — пасовискама, що врізають ся клином у ліс, у заламах — лісах, де лежить поломане дерево, а де добра м'ягка паша, та прилуками — полянками посеред лісів» [33, с. 257].

У праці В. Шухевича є підтвердження й термінів, якими у «Тінях забутих предків» позначено корів (наприклад, «голубаня»):

*«Ой казала голубаня сірому бичкови:
Не мещи мати, сірий бичку, гаразду ніколи,
Ти у зимі у саночках а літї у плузі,
А я собі, голубаня, віркую в лузі»* [33, с. 244].

Зазначимо, що над «голубанею» В. Шухевич поставив примітку з поясненням, що це слово позначає корову [33, с. 244].

Те, що слова «жовтаня», «голубаня» тощо походять від окрасу худоби, підтверджує інформація фольклорних текстів, які (з відповідними коментарями) навів у «Гуцульщині» В. Шухевич: «Ой овечки, ой белечки...» («череда овець білих, чорних, сивих») [33, с. 244]. (у тексті повісті М. Коцюбинського натрапляємо, крім «жовтані» та «голубані», на згадку про корову-«біланю» [13, с. 206]).

У «Тінях забутих предків» згадано й про позаполонинський випас овець, який також доручали дітям та підліткам: «оповідала йому (Іванові. — А. К.), що зветься Марічка, що пасе вже дроб'єта (вівці)» [13, с. 184]. У контексті цього наведемо опис випасу худоби на «царинках» з праці В. Шухевича: «Царинка се сіножать коло хати, на яку вивозить гуцул багато гною, через що і трава на ній найкраща; на царинці пасе ся худоба допізна, до св. неділі» [33, с. 214]. Наголосимо, що термін «царинка» згадується у тексті повісті М. Коцюбинського досить часто.

До середини ХХ ст. включно основою життєзабезпечення гуцулів було полонинське господарство. Це знайшло відображення і в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», в якій частина, присвячена перебуванню Івана Палійчука на полонині, з погляду етнографізмів прописана чи не найдокладніше. Письменникові вдалося передати різноманітні нюанси полонинського господарства. Він писав: «Полонина! [...] За горбком, у долині, де вітер не так дошкуляв, він (Іван. — А. К.) знайшов стаю, закопчену димом. Діра у стінці для диму чорніла холодним отвором. Загороди на вівці сто-

яли порожні, і вівчарі порались там, щоб було де ночувати при вівцях» [13, с. 190—191].

Пояснюючи цю цитату на основі праці В. Шухевича «Гуцульщина», звернемо увагу передусім на «стаю» та «загороди». Народознавець зазначав: «Стая, покладена з оструба як хата; вона без вікон і без стелени; поверх оструба ідуть кили, вкриті драмицями; в причівку є діра для проходу диму; до стаї провадять тільки одні двері. Широкість стаї [...] вносить 4·50 м., довгість 10·10 м., окрім того вистаюче перед дверми піддаше без оструба 2 м.; сам оструб 2 м. високий. Нутро сеї стаї поділене на дві частини: ватарник 5·60 м. довгий, він без стелени, і комора 3·50 м. довга» [33, с. 232].

Описуючи інтер'єр стаї М. Коцюбинський згадав «бербениці» та «путини» (бондарські вироби для зберігання молочних продуктів [33, с. 296]) та «лавиці» (лави) [13, с. 190—191].

Про «загороди» В. Шухевич зазначив, зокрема, таке: «Усі загороди обгороджує депутат (власник полонини. — А. К.) 2—3 метри високими дінницями, спорядженими з ломів смерік; задля того провалюють вівчарі зрубані смереки вздовж границі загороди одні гузарями, другі вершаками до себе» [33, с. 233].

Обрядовим аспектом полонинського господарства, який мав сакральне значення, була «жива ватра». М. Коцюбинський так описав цей ритуал: «Ватаг занятий був добуванням живого вогню.

*Заклавши в одвірки скалку, двоє людей перетягли ремінь, від чого скалка крутилась й скрипіла.
— Слава Ісусу! — привітався Іван.*

Але йому нічого не оновили.

Так само фуркала скалка, і двоє людей, скуплені й строгі, тим самим рухом перетягали ремінь. Скалка починала куритись, і скоро маленький вогник вискочив з неї та запалав з обох кінців. Ватаг побожно підняв вогонь і встромив в ватру, зложену коло дверей.

*— Навіки слава! — обернувся він до Івана.
— Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір, ні сила нечиста не озьмеся маржини та й нас, ирщених»* [13, с. 190—191].

Далі письменник навів такий сюжет: «Високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жерця, ноги

ступують твердо й широко, а дим з голоवेशки фурка за ним крилатим змієм. На воротах стоїца, куди мають переходити вівці, ватаг кидає вогонь, а сам наслухав. Він чує хід полонинський [...]. А коли врешті показалися люди і підняли угору довгі трембіти, позолочені сонцем, щоб привітати полонину серед синіх верхів, коли заблякли вівці і шумливим потоком залляли всі загороди, ватаг впав на коліна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину. Вони прохали у Бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб Господь милосердний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всіх переходах од всякого лиха, звіра й припадку. Як допоміг Бог зібрати худібку до купи, щоб так допоміг усю людям віддати...» [13, с. 192].

Кінець обрядів, пов'язаних із «живим вогнем», М. Коцюбинський подав у такому фрагменті «Тіней забутих предків»: «Так літував Іван у полонині, аж поки вона не спустилася. Стекла маржинка назад в долини, розібрана хазяями, одтрембітали своє трембіти [...]. Лишилися тільки ватаг зі спузарем. Вони мусять чекати, аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народився, неначе Бог, сам має й заснути» [13, с. 190—191, 203].

Тепер, для порівняння, наведемо характеристику згаданих обрядів з «Гуцульщини» В. Шухевича: «бере ся (ватаг. — А. К.) зробити живу ватру. За для того впишає по кусневи векелії = губки, у оба кінці розколеного патика (губку гаку мусить ватаг дома виварити у лузі з сиріої букової губки, через іцо вона м'якне, а скоро висохне, товче її добре, аби стала податна); один кінець патика припирає ватаг до одвірка стаї, а другий до лодви, яку придержує пастух; в околу того поземо стоячого патика перемітує ватаг два рази ремінь, потім тягне за один фіст ремня, а пастух за другий, через те крутить ся патик то в один то в другий бік, а губка тре ся до одвірка і до лодви і від того затліває а дим з неї починає фушкати далеко на усю полонину, і стелить ся гет по горах. Се жива ватра. Скоро вона покаже ся, звертають ся присутні до сходу сонця, клякають і говорять за ватагом Отче наші, кінчаючи їх словами: «Допожи мині, Господи, як єс мині поміг сю живу ватру розкласти, єї ізгасити!» [...] Зробивши ватру відгашує ватаг її у воді — кидає ву-

гля до води; тою водою хрестить він струнки, кошари, маржину, вімена коров, а решту води держить у фляші аж до розлучіння. Живу вятру несе ватаг у стаю і розкладає на підкові [...] ватру, яка за цілий час, як довго зістає ватаг у полонині, не сьміє згаснути; підкову з неї не мож вибрати, — бо вона закладена у ватру против граду; на таку стаю, де горить підкова у ватрищи, ніколи град не бе, бо вона вже бита і піхана. З ватри, що горить у стаї, бере ватаг головню і обходить з нею ціле стоїще, говорячи Отче наші, які кінчить: «Так, як мине нічо не перейшло, коли я тебе обходив з вогнем, так аби мині нічо не перейшло через ціле літо худобу», потім кидає головню серед воріт, якими будуть перегонити худобу» [33, с. 237].

Під час опис ритуалу «живої ватри» М. Коцюбинський згадав ватага та спузаря. На спузаря натрапляємо і в такій цитаті: «— Ти ж хто, браччіку, будеш — вівчар? — зацікавивсь Іван.

— Ні, я спузар, — одкрив зуби Микола, — маю пильнувати ватри, аби не згасла через все літо, бо була б біда!.. — Він навіть з жахом озирнувся навколо. — Та й піти до потоку води, та й у ліс дров...» [13, с. 191].

В. Шухевич охарактеризував склад пастушої громади на полонині так. Найстаршим уважався «ватаг» («порядкує там усім: людьми, маржиною, молоком, визначає, куда кому пасти, скликує на обід, вечеру, розділює поміж мішенників (господарів, які віддали випасати свою худобу на одну полонину, тобто змішали її разом. — А. К.) скором; його й слухають усі і в кожній справі. Ватаг має нагилити (наїняти. — А. К.) депутатови людей, або добирає собі сам таких» [33, с. 235]). Серед його помічників були вже згаданий «спузар» («бо все замащений у спузї — попелі», «носить воду, дрова до ватрів, та все їх піддержує» [33, с. 236]) та «нічник» (вартував уночі). До колективу пастухів належали «вівчєрі» («до дійних овець» [33, с. 235], один — на сто голів), «бовгарі» або ж «гайдеї» («до товару» [33, с. 235] — великої рогатої худоби), «стадар» (випасав коней), «елочеєр» (пильнував ялових овець і баранів), «єгничник» (займався ягнятами), «свинар» (випасав свиней), «телечер» (доглядав телят), «козар» (випасав кіз) [33, с. 236]. Помічниками пастухів були собаки (М. Коцюбинський згадував про «чотири сильних вівчарки» [13, с. 192]).

Згідно з сюжетом повісті «Тіні забутих предків», Іван Палійчук найнявся працювати на полонину, адже «газдівство його руйнувалось, вже не було коло чого усім робити» [13, с. 187]. Згідно з В. Шухевичем, «депутат» давав найманим робітникам «сембрилу» (оплата праці продуктами) або «заплату» (гроші). Ватаг і старший вівчар зазвичай отримували п'ять-шість бербениць бринзи або ж близько 50 золотих ринських (окрім того — одні постолі на місяць, харчі та право вільного випасу на полонині своєї худоби); молодші пастухи отримували по три-чотири бербениці бринзи або ж 25—32 золотих ринських та харчі. В. Шухевич наголошував, що тільки бовгар завжди отримував платню грішми: близько восьми золотих ринських на місяць та харчі [33, с. 236].

Урочистим святом на Гуцульщині був «полонинський хід» — громадські проводи худоби на полонину, зазвичай приурочені до свята Юрія (6 травня). М. Коцюбинський писав: «Яка ж тота полонинка повесні весела, як овечки у ню ідуть із кожного села!.. [...] Він (ватаг. — А. К.) чує хід полонинський не тільки вухом. Він серцем чує, як з глибоких долин, де киплять ріки та рвуть береги, з тихих осель і царинок котиться вгору, на поклик весни, жива хвиля худібки і під ногами її радо зітхає земля. Він чує далеке дихання отари, ричання корів і ледве вловимий голос пісень. А коли врешті показалися люди і підняли угору довгі трембіти, позолочені сонцем, щоб привітати полонину серед синіх верхів» [13, с. 192].

Багато уваги присвятив звичаю «полонинського ходу» В. Шухевич. «Від часу, коли у перше залунало по горах від вистрелів, від голосу трембіт та вівчарських рогів, коли ватаг вибрався у полонину на весноване, настав по гуцульських горах незвичайний рух; всюди видно людей, що пораяють ся коло худоби» [33, с. 241], — писав народознавець. Господарі худоби стригли її, позначали різними способами задля ідентифікації, здійснювали апотропеїчні (оберегові) заходи з метою захисту тварин від нечистої сили, співали спеціальних пісень-«полонинок» тощо. Зазвичай, полонинський хід тривав два тижні [33, с. 241—251].

М. Коцюбинський зумів майстерно передати життя на полонині:

— власне випас худоби («— Гісь! Гісь! — підганяє ззаду вівчар. Вівці ліниво згинають коліна,

тремтять на тонких ніжках і трусять вовну. — Гісь! Гісь!.. — Голі морди, з старечим виразом зануди, одкривають слиняві губи, щоб поскаржитись бозна-кому: «Бе-е... ме-е...» Два вівчарі ведуть перед. Червоні гачі мірно розтинають повітря, од руху киває на ході за кресанею квітка, — Бир-бир!.. — Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівці, чи все в порядку» [13, с. 192—193]; «— Бир-бир! — сердито гукає Іван, і вже собаки при вівцях. Далеко, на полонині, під густим лісом, пасуться корови. Бовгар сперся в задумі на довгу трембіту» [13, с. 194]);

— небезпеку, яку становили дикі звірі, особливо ведмідь — «вуйко», «тот старий» або ж «тот великий» [33, с. 281] («бурий ведмідь, страшний ворог маржини — «вуйко» [13, с. 189]; «За два тижні «великий» — так вівчарі пошепки називали ведмедя — зарівав ще п'ять корів» [13, с. 199]; «Вуйко» роздер ще дві корови, але то було востаннє: добирався вночі до стаї та й настромився на кіл. Тепер його шкура сушиться на кілках і на неї брешуть собаки» [13, с. 199]);

— побутові труднощі («Вечорами біля стаї падали вогні. Вівчарі скидали з себе одягу та трусили над ними воші або, зібравшись до купи, зголоднілі за літо без «челядини», вели безконечні масні розмови. Їх регіт покривав навіть сонні зітхання худоби» [13, с. 199—200]). У контексті цієї цитати зазначимо, що В. Шухевич наголошував: ватаг підбирав собі таку громаду, «що зможуть за цілий час випасу чисто сї обходити, аби сї ні на кого не винували (аби здержалися від челядини), бо як би ся такий трафив, що буде заходив собі з челядиною, то той мусить мати шкоду в худобі» [33, с. 235].

Особливо повним етнографічних реалій у повісті «Тіні забутих предків» є опис доїння овець: «Іван сидить, оперишсь плечима в дошку, а ногами стискає дійницю. Біля нього — чорний пелехатий козар, що за кожним словом клене, а там ще вівчарі. Нетерплячі дроб'єта, яким прибува молоко, пруться з загороди у струнку, щоб їх швидше здоїли. Але ж бо почекайте, сараки, бо так не йде... Лиш по одній...

— Рист! — сердито кидає ззаду гонінник в овечий лемент та хльоска мокрим прутом. — Рист! Рист!.. — підбадьорюють вівчарі та одхиляють коліна од дірки, кудюю скаче у струнку вівця.

— А! Бодай бис... — клене козар і не кінчає: ану скажеш в таку годину!

Навиклим рухом Іван хапа вівцю за хребет і тягне до себе задом понад широку дійницю. Покірно стоїть вівця, невидібно розчепіривши ноги, гака дурна, і слуха, як дзюрить з неї молоко у дійницю. — Рист! — хльоска ззаду гонінник. — Рист! Рист! — покликають і собі вівчарі. Здоєні вівці, немов стуманілі, падають в загороді на камінь, кладуть голову на лапки і кривлять голі старечі губи. — Рист! Рист!.. — Іванові руки безперестанку мнуть тепле овече вим'я, одтягають дийки, а по руках в нього тече молоко, що пахне лоєм і підіймає з дійниці масну солодку пару. — Рист! Рист! — Вскакують вівці як очманілі, розчепірюють над дійницями ноги, і десять вівчарських рук мнуть тепле вим'я. Жалібно плаче мокра отара по сей і той бік струнки, падають в загороду знесилені вівці, а густе молоко дзвінко дзюрить в дійницю та затікає теплим струмочком аж за рукав. — Рист! Рист!..» [13, с. 196].

Порівняємо текст цієї цитати з описом процесу доїння овець у «Гуцульщині» В. Шухевича: «Кошера для овець зложена з двох загород, переділених від себе струнками; в загороду перед струнками заганяють вівці просто з пасовиска; з тої загороди перепускають по одній через струнки до здоїня, звідки пускають їх у другу загороду за струнками, де вівці румигаючи, перепочивають.

Струнки [...] уставлені в горлі — звуženім місци кошари перед струнками; вони зроблені з двох палюхів — стовпів, злучених і собою победриною, уставленою в високости бедер сидячого чоловіка; похилисто до победрини прибито до неї тільки дошок, кілька вівчарів засідає до доїня; перед кожною дошкою уставлений в сторону загороди за струнками віблій сідець з утятого ковбка; вівчарі сїдають на сідци (обернені лицем до загороди за струнками) припираючи коліньми один до другого, опирають ся вони плечима до дошки в зад похиленої; без того опертя не зміг би висидіти вівчар через час подою овець; гонінник — наймолодший з вівчарів, бере прут у руки — (прут не може бути голий, бо від такого пропадає дуже молоко, на се дивить ся ватаг дуже) — і накликаючи на вівці рист, переганяв їх одну за другою помежи дошки у струнці; — на вівці не вільно у струнці інакше кликати як: рист; — старі вівці пха-

ють ся туди на сей поклик самі, бо вони наїджені, їм усе прибував молока, від чого болять икра, вони раді би скорше позбутись молока та довше припочивати; скоро вівця увійде у струнку, ловить її вівчар за хребет, притягає задом навперед себе до сідця, а рівночасно відвертає у бік коліна, аби сим часом друга вівця, нездоєна ще, не перебігла через струнку; тепер ловить за дийки і уперед їх продоєє палцями; потім гуркає рукою відразу з цілої икри (вимя у вівці, кози) а нарешті віцяпує = відциркує решту у підложену дійницю, — після чого вівця вже здоєна; на поклик рист, тих, що доять, кличе і гонінник рист, за сим ідуть другі вівці у струнку, а звідси у кошару за струнками, де перепочивають так довго, аж вівчарі упорають ся коло молока та самі поживлять ся. Понад струнками є повірхник — дашок, аби в часі подою дощ не падав у молоко та на вівчарів» [33, с. 238—239]. На цю деталь звернув увагу й М. Коцюбинський. У повісті читаємо: «Тільки й спочинку було, що під дашком у струнці під час доїння» [13, с. 196].

Отже, як бачимо, з етнографічної точки зору опис доїння овець у повісті «Тіні забутих предків» фактично повторює деталі опису цього процесу з «Гуцульщині» В. Шухевича.

Проаналізуємо тепер таку цитату з повісті М. Коцюбинського: «Молоко вже гусне, але ще йому не пора. Тоді ватаг вийма з-за череса цілий жмуток дерев'яних колодок і починав читати. Там закарбовано все, в тій дерев'яній книзі, хто скільки має овець і що кому належить. Турбота зсува йому брови, а він уперто чита: «Мосійчук має штирнаццять дроб'ет, а му належит...» [13, с. 197].

У ній йдеться про так звані «раваш» («реваш»), який В. Шухевич охарактеризував так: «Усю дійну маржину всіх мішанників вигонять пастухи означеного дня рано пасти; коли в полудне приженуть її до стаї, здоєє кожний мішанник власноручно свою маржину, потім мірить ватаг молоко міртуком — коновочкою [...]; кілька міртуків видасть перший подій, тільки рублів кладе ватаг на реваши [...]; реваш, се обтесана на 1 dm. велика шкаберка — тріска; на і пів міртука кладе ватаг на шкаберці укисний рубель, а на бовт — менче половини, проколює в шкаберці дірку; від такої вже зарубленої шкаберки, відколює менчий кусень — реваш і дає его мішанникови, а більший — колоду, лишає собі; число рублів покладе-

не на реваши, означає число бриндзьинок бриндзі, які має мішаиник дістати. [...] колоди усіх мішаників засилує ватаг на шнурок та ховає їх, так, аби ніхто не знав де, або носить коло себе. Аби зазначити кілька овець дає мішаиник на випас, кладе депутат чи ватаг осібно на реваши мішаника а осібно на колоді ось які знаки: I = 1, II = 2, III = 3, IIII = 4, / = 5, X = 10 [...] і т. д.» [33, с. 251—254].

Лейтмотивом життя на полонині був звук трембіти. Ним оповіщали стосовно різних моментів. У М. Коцюбинського та В. Шухевича читаємо: «*Раптом до вуха долітав давно жданий поклик трембіти. Він приносить од стаї запах кулеші та диму і довгим мелодійним тремтінням оповідав, що кошари чекають на вівці...*» [13, с. 195] / «В полудне і вечером трембітав ватаг на вівчарів, аби не запізнали ся до подою в обіди, або аби їх ніч не захопила; вони не знають яка пора, а в часі негури не знали би куди вертати до стоїща, як би не чули голосу трембіти, що іде із стаї; на сей знак пригонять вони худобу, беруть ся до доїня, зносять басарунок для коров, засідають на струнки, пускають телята до коров, зносять молоко до стаї, накликають одні на других, словом зачинає ся повне жите на стоїщи» [33, с. 258].

Отже, скотарство було найголовнішим господарським заняттям гуцулів. М. Коцюбинський майстерно передав це в одному реченні: «*Не був (Іван. — А. К.) жадний багатства — не па те гуцул живе на світі, — саме плекання маржинки сповняло радістю серце*» [13, с. 204].

Газди заготовляли для худоби сіно та солому (М. Коцюбинський згадував «*гострі дашки оборогів з запашним сіном*» [13, с. 189]); давали їй як ласощі сіль та хліб («Іван. — А. К. *йшов до худоби. Приносив їй хліба чи грудку солі. З довірливим риком тяглася до нього його біланя або голубаня, висувала теплий червоний язик і разом з сіллю лизала руки*» [13, с. 206]); здійснювали заходи задля вбереження худоби від «злого ока» та інших небезпек («*Поглядаючи на овечки, що бляли в загородах, на свій писаний ботей (стадо), на корови, що дзвонили та рули по випасах в лісі, — він не журився. [...] Весь час, всі думки займала турбота про сіно, про вигоди маржинці, щоб не заслабла, щоб хто не зурочив, щоб вівці щасливо котились, а корови уположались. Скрізь, од*

усього була небезпека, і треба було добре глядіти маржину од гадини, звіра і од відьом, які всякими способами потягали манну з коров та потинали худібку. Треба було багато знати, підкурювать, ворожити, збирати помічне зілля і замовляти» [13, с. 204—205]).

Про ці елементи народної культури гуцулів писав і В. Шухевич. Наприклад:

— «*На перегною — згноєній землі, роблять сіно два рази до року: раз на Івана — сіно Іванішне, воно довге, тверде, другий раз в осени — отаву, вона маленька, м'яка. Іванішного сіна дають зимою на басарунок — до подою, бо від него припускає корова пильно молоко; отавою годують телята, ягнята, кізлята; вони учить ся на отаві їсти, бо отава м'яка, солодка*» [33, с. 216]; «*сіно зложено там у оборогах*» [33, с. 153]; «*У кладнях стоїть збіже доти, аж висхне добре, потому звозять єго до дому, складають у криті обороги або на подену — підвисшеню з камія укритого товсто сучем та соломою; обороги прикривають зверху соломою або сіном*» [33, с. 212];

— «*Дійники — дійну маржину, доять три рази в день: рано, в полудне і вечір. Аби дійники давали більше молока, дають їм соли, перший раз у дві неділі по пригоні*» [33, с. 258]; «*А вжеж найбільше оживлені половини на св. Івана [...] В той день приносять мішаник своїй маржині соли на почестунок*» [33, с. 264];

— «запобігливіщі газдині дбають іще про свої дробийта — вівці, та корови в інший спосіб: вови хоронять їх від уроків. Задля того привязують їм до хвоста червону волічку, аби той, що мав злі очи, не дивив ся на маржину та не урїк її, але дивив ся на фіст, якого уречи годї!» [33, с. 242].

Про лісозаготівлю як господарське заняття гуцулів у повісті М. Коцюбинського маємо лише натяки, без чітких згадок («*брата Олексу роздушило дерево в лісі*» [13, с. 182]).

У «Тінях забутих предків» згадано про елементи збиральництва, зокрема про ягоди — брусницю та чорницю («*Кучерява зелень гогозів і афин запустила своє коріння у глибіню моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід*» [13, с. 180]), гриби («*гніздились погані гриби — гадяр і голубінка*» [13, с. 219]) тощо. В. Шухевич писав про збиральництво як переважно жіночу роботу: «Челядь [...] збирає гриби, афини, щоби за уторговані гроші при-

дбати собі та дітям фустку, пацьорки, ковтки, колачика і т. д.» [33, с. 191].

Висновки. У повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» господарські заняття гуцулів відображено досить добре, позаяк вони є своєрідним тлом для розгортання сюжетних ліній. Письменник зосередив увагу на скотарстві, зокрема полонинському господарстві. Переважна більшість згаданих М. Коцюбинським етнографічних реалій до дрібниць (як у термінологічній, так і в предметній сферах) перегукуються з текстом «Гуцульщини» В. Шухевича. Це дає підстави твердити, що праця народознавця була однією з джерельних основ повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

1. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1. *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів: НТШ у Львові, 1899. Т. II. С. 1—144.
2. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2. *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів: НТШ у Львові, 1901. Т. IV. С. 145—320.
3. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 3. *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів: НТШ у Львові, 1902. Т. V. С. 1—257.
4. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4. *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів: НТШ у Львові, 1904. Т. VII. С. 1—272.
5. Шухевич В. *Гуцульщина*. Ч. 5. Львів: Загальна друкарня, 1908. 300 с.
6. Szuchiewicz W. *Huculszczyzna*. Т. 1. Lwów, 1902. 430 s. (Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Т. VI).
7. Szuchiewicz W. *Huculszczyzna*. Т. 2. Lwów, 1902. 280 s. (Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Т. VII).
8. Szuchiewicz W. *Huculszczyzna*. Т. 3. Lwów, 1904. 304 s. (Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Т. X).
9. Szuchiewicz W. *Huculszczyzna*. Т. 4. Lwów, 1908. 372 s. (Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Т. XII).
10. Коцюбинський М. Тіні забутих предків (оповідання) (кінець буде). *Літературно-науковий вістник*. 1912. Річник XV. Кн. I. Т. LVII. Січень-март. С. 4—32.
11. Коцюбинський М. Тіні забутих предків (докінченне). *Літературно-науковий вістник*. 1912. Річник XV. Т. LVII. Кн. II. Лютий. С. 209—225.
12. Райківський І. Гуцульщина — місце відпочинку і творчості видатних українських діячів з підросійської України на початку ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: історичні науки. Луцьк, 2015. Вип. 7. С. 26—32.
13. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. *Михайло Коцюбинський. Твори в семи томах*. Київ: Наукова думка, 1974. Т. III: Оповідання. Повісті (1908—1913). С. 178—227.
14. Матеріали до повісті «Тіні забутих предків». *Михайло Коцюбинський. Твори в семи томах*. Київ: Наукова думка, 1974. Т. III: Оповідання. Повісті (1908—1913). С. 341—355.
15. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. *Михайло Коцюбинський. Твори у двох томах*. Київ: Наукова думка, 1988. Т. II: Повісті та оповідання (1907—1912). Статті та нариси. С. 205—249.
16. Тіні забутих предків [Примітки]. *Михайло Коцюбинський. Твори у двох томах*. Київ: Наукова думка, 1988. Т. II: Повісті та оповідання (1907—1912). Статті та нариси. С. 447—460.
17. Грицюта М.С. *М. Коцюбинський і народна творчість*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 55 с.
18. Циганюк В. Ф., Гуменюк Ю. П. *Народознавчі мотиви в творчості М. Коцюбинського; Поетичне слово Коцюбинському*. Вінниця, 1997. 64 с.
19. Козар Л. Збирацько-фольклористична діяльність українських письменників — діячів Київської і Чернігівської громади (М. Коцюбинський, В. Самійленко, Г. Коваленко, І. Коновал). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ, 2011. Вип. 35. С. 252—260.
20. Козар Л. Збирачі подільського фольклору — кореспонденти Б. Грінченка. *Подільський фольклор у збірці та дослідженні: Тези міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 105-й річниці з дня народження Г. Танцюри*. Вінниця, 2006. С. 21—29.
21. Москаленко М. Українське народознавство кінця ХІХ — поч. ХХ ст. через призму творчості М.М. Коцюбинського. *Матеріали науково-практичної конференції «Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах українства», Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. Коцюбинського, 16—17 вересня 2009 р.* Чернігів, 2009. С. 82—85.
22. Логвіненко Н. Вивчення фольклорної фантастики повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» у системі факультативних занять. *Матеріали науково-практичної конференції «Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах українства», Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. Коцюбинського, 16—17 вересня 2009 р.* Чернігів, 2009. С. 74—78.
23. Регрут П. Новаторські ідеї Михайла Коцюбинського на шляху від класичного реалізму до імпресіонізму на початковому етапі творчості. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2017. № 1. С. 1—11.
24. Карпенко А.А. *Етнографічна діяльність Володимира Шухевича: автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.05 — етнологія*. Львів, 2016. 20 с.
25. Мандибур М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ — 30-х років ХХ ст. Київ: Наукова думка, 1978. 191 с.

26. Мандибур М.Д., Тиводар М.П. Тваринництво. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*, відп. ред. Ю.Г. Гошко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 97—108.
27. Тиводар М. Етнічні традиції у скотарстві. *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т.* Гол. ред. С. Павлюк. Львів: ІН НАН України, 2006. Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. С. 52—123.
28. Тиводар М. *Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX — першої половини XX ст.: історико-етнологічне дослідження*. Ужгород: Карпати, 1994. 560 с.
29. Павлюк С.П. *Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX — початку XX ст. (історико-етнографічне дослідження)*. Київ: Наукова думка, 1986. 172 с.
30. Мандибур М.Д., Павлюк С.П. Землеробство. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. Відп. ред. Ю.Г. Гошко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 108—119.
31. Павлюк С. Аграрні традиції. *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т.* Гол. ред. С. Павлюк. Львів: ІН НАН України, 2006. Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. С. 11—51.
32. Глушко М.С. Лісозаготівлі. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. Відп. ред. Ю.Г. Гошко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 119—125.
33. Шухевич В.О. *Гуцульщина: в 5 частинах*. Передм. А.А. Карпенко; післям. М.С. Глушко; упоряд. О.О. Савчук. (Репринтне видання 1899—1908 рр.). Харків: Видавель Олександр Савчук, 2018. 1218, [10] с., [294 іл.].

REFERENCES

- Shukhevich, V. (1899). *Hutsulshczyna (Part 1). Materials on Ukrainian-Ruthenian ethnology* (Vol. II, pp. 1—144). Lviv: Shevchenko Scientific Society in Lviv [in Ukrainian].
- Shukhevich, V. (1901). *Hutsulshczyna (Part 2). Materials on Ukrainian-Ruthenian ethnology* (Vol. IV, pp. 145—320). Lviv: Shevchenko Scientific Society in Lviv [in Ukrainian].
- Shukhevich, V. (1902). *Hutsulshczyna (Part 3). Materials on Ukrainian-Ruthenian ethnology* (Vol. V, pp. 1—257). Lviv: Shevchenko Scientific Society in Lviv [in Ukrainian].
- Shukhevich, V. (1904). *Hutsulshczyna (Part 4). Materials on Ukrainian-Ruthenian ethnology* (Vol. VII, pp. 1—272). Lviv: Shevchenko Scientific Society in Lviv [in Ukrainian].
- Shukhevich, V. (1908). *Hutsulshczyna. (Part 5)*. Lviv: General printing house [in Ukrainian].
- Shukhevich, V. (1902). *Hutsulshczyna* (Vol. 1). Lviv: The Dzieduszycki Museum in Lviv [in Polish].
- Shukhevich, V. (1902). *Hutsulshczyna* (Vol. 2). Lviv: The Dzieduszycki Museum in Lviv [in Polish].
- Shukhevich, V. (1904). *Hutsulshczyna* (Vol. 3). Lviv: The Dzieduszycki Museum in Lviv [in Polish].
- Shukhevich, V. (1908). *Hutsulshczyna* (Vol. 4). Lviv: The Dzieduszycki Museum in Lviv [in Polish].
- Kotsyubynsky, M. (1912). *Shadows of Forgotten Ancestors (story) (the end will come)*. *Literary-scientific bulletin*, 57/1, 4—32 [in Ukrainian].
- Kotsyubynsky, M. (1912). *Shadows of Forgotten Ancestors (story) (completion)*. *Literary-scientific bulletin*, 57/2, 209—225 [in Ukrainian].
- Raikivskiy, I. (2015). *Hutsulshchyna is a Place of Rest and Creative Work of Prominent Ukrainian Figures at the Beginning of XX Century*. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European University. Series: Historical Sciences*, 7, 26—32 [in Ukrainian].
- Kotsyubynsky, M. (1974). *Shadows of Forgotten Ancestors. Mykhailo Kotsyubynsky. Works in seven volumes* (Vol. III, pp. 178—227). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1974). *Materials for the story «Shadows of Forgotten Ancestors»*. *Mykhailo Kotsyubynsky. Works in seven volumes* (Vol. III, pp. 341—355). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kotsyubynsky, M. (1988). *Shadows of Forgotten Ancestors. Mykhailo Kotsyubynsky. Works in two volumes* (Vol. II, pp. 205—249). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1988). *Shadows of Forgotten Ancestors [Notes]*. *Mykhailo Kotsyubynsky. Works in two volumes* (Vol. II, pp. 447—460). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hrytsyuta, M.S. (1958). *M. Kotsiubynsky and folk art*. Kyiv: Published by the Academy of Sciences of the USSR [in Ukrainian].
- Tsyhanyuk V.F., & Humeniuk, Yu.P. (1997). *Ethnographic motives in the work of M. Kotsyubynsky; Poetic word to Kotsyubynsky*. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Kozar, L. (2011). *Collecting and folklore activities of the Ukrainian writers — figures of Kyiv and Chernihiv community (M. Kotsiubynsky, V. Samiylenko, H. Kovalenko, I. Konoval)*. *Literature. Folklore. The problems of poetics*, 35, 252—260 [in Ukrainian].
- Kozar, L. (2006). *Podillya folklore collectors — B. Hrinchenko's correspondents. Podillya folklore in collecting and study: Abstracts of the International Scientific and Practical Conference Dedicated to 105th Anniversary of H. Tantsyura's Birthday* (Pp. 21—29). Vinnytsya [in Ukrainian].
- Moskalenko, M. (2009). *Ukrainian ethnology of the late 19th century and early 20th century through the prism of M.M. Kotsiubynsky's creative work. Materials of Scientific and Practical Conference «Phenomenon of Mykhailo Kotsiubynsky in art dimensions of the Ukrainian heritage»*, Chernihiv Literature Memorial Museum Preserve of M. Kotsiubynsky, 16—17 September 2009 (Pp. 82—85). Chernihiv [in Ukrainian].
- Lohvinenko, N. (2009). *Study of folklore fantasy of M. Kotsiubynsky's novel «Shadows of Forgotten Ancestors» in the system of elective classes*. *Materials of Scientific and Prac-*

- tical Conference «Phenomenon of Mykhailo Kotsiubynsky in art dimensions of the Ukrainian heritage», Chernihiv Literature Memorial Museum Preserve of M. Kotsiubynsky, 16–17 September 2009 (Рр. 74–78). Chernihiv [in Ukrainian].
- Regrut, P. (2017). Mykhailo Kotsiubynsky's innovative ideas on the path from classical realism to impressionism at the initial stage of creative work. *Synopsis: Text, Context, Media, 1*, 1–11 [in Ukrainian].
- Karpenko, A.A. (2016). *The ethnographic activity of Volodymyr Shukhevych. author's ref. dis. ... cand. ist. science. 07.00.05 — ethnology*. Lviv [in Ukrainian].
- Mandybura, M.D. (1978). *Polonyn economy of the Hutsulshchyna in the second half of the XIX — 30s of the XX century*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Mandybura, M.D., Tyvodar, M.P., & Hoshko, Yu. H. (Ed.). (1987). Animal husbandry. *Hutsulshchyna: Historical and ethnographic research* (Рр. 97–108). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Tyvodar, M., & Pavlyuk, S. (Ed.). (2006). Ethnic traditions in cattle breeding. *Ethnogenesis and ethnic history of the population of the Ukrainian Carpathians: in 4 vol. (Vol. II, pp. 52–123)*. Lviv: Institute of Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Tyvodar, M. (1994). *Traditional cattle breeding of the Ukrainian Carpathians of the second half of the XIX — first half of the XX century: historical and ethnological research*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S.P. (1986). *Folk agrotechnics of Ukrainians of the Carpathians of the second half of the XIX — beginning of the XX century (Historical and ethnographic research)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Mandybura, M.D., Pavlyuk, S.P., & Hoshko, Yu.H. (Ed.). (1987). Agriculture. *Hutsulshchyna: Historical and ethnographic research* (Рр. 108–119). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S. (Ed.). (2006). Agrarian traditions. *Ethnogenesis and ethnic history of the population of the Ukrainian Carpathians: in 4 vol. (Vol. II, pp. 11–51)*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Hlushko, M.S., & Hoshko, Yu.H. (Ed.). (1987). Logging. *Hutsulshchyna: Historical and ethnographic research* (Рр. 119–125). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shukhevych, V.O., Karpenko, A.A., Hlushko, M.S., & Savchuk, O.O. (Ed.). (2018). *Hutsulshchyna: in 5 parts. (Reprint edition of 1899–1908)*. Kharkiv: Publisher Oleksandr Savchuk [in Ukrainian].